

«راه کارهای رسیدن به حلاوت‌های اخروی با تکیه بر کلمه قصار ۲۵۱ نهج البلاغه»

زهره خالقی^۱ - زهراسبک خیز^۲

چکیده:

دین اسلام دنیا را مقدمه نیک بختی آخرت می‌داند و بر بهره‌وری سالم از مواهب دنیا تاکید می‌ورزد. امام علی(علیه‌السلام) رسیدن به حلاوت‌های آخرت را در مرارت دنیا می‌داند. این در حالی است که انسان به طور فطری طالب لذت‌هاست؛ بنابراین در سیره ائمه اطهار(علیهم‌السلام) راه کارهایی برای آسان شدن مرارت‌های دنیا در جهت رسیدن به حلاوت‌های جاودان آخرت بیان شده است. هدف از این پژوهش بررسی و تبیین راه کارهای رسیدن به حلاوت‌های آخرت با تکیه بر کلمه قصار ۲۵۱ نهج البلاغه «مَرَارَةُ الدُّنْيَا خَلَاوَةٌ لِأُخْرَةٍ» می‌باشد که به روش توصیفی-تحلیلی سامان یافته و حاصل آن این است که: مرارت در این کلمه قصار به معنای کیسه صفرا می‌باشد و امام علی(علیه‌السلام) به خاطر ویژگی‌های خاصی که کیسه صفرا دارا می‌باشد از این لفظ به جای الفاظ دیگر در مقابل کلمه حلاوت استفاده کرده است؛ بنابر این اگر دنیای انسان تنگ و تاریک شود و خوشی‌های او همراه با ناخوشی‌ها گردد و تلخی دنیا را احساس کند و در مقابل این تلخی‌ها حرکت و تلاش و کسب زاد و توشه را برای آخرت برگزیند، به حلاوت‌های جاودان اخروی دست خواهد یافت در سیره امام علی(علیه‌السلام) راه کارهایی برای رسیدن به حلاوت‌های آخرت بیان شده است؛ از جمله: تقویت ایمان، عدم وابستگی به دنیا، توجه به ویژگی‌های مذموم دنیا، یاد مرگ و کوتاهی آرزو و تلاش و حرکت برای رسیدن به حلاوت‌های جاودان آخرت.

کلید واژه ها: راه کار، حلاوت‌های اخروی، نهج البلاغه

^۱. طلبه سطح سه، گرایش تفسیر، مؤسسه آموزش عالی حوزوی فاطمیه کرمان، شماره تماس: ۰۹۱۳۶۶۵۰۷۸۵، پست الکترونیک: z.khalghe63@chmail.ir

^۲. طلبه سطح سه، گرایش تاریخ اسلام، مؤسسه آموزش عالی حوزوی امام حسین(ع) یزد، کدپستی: ۷۱۶۶۷۳۷۷۵۹، شماره تماس: ۰۹۱۳۷۵۵۳۷۳۴، پست الکترونیک: sabokkhiz1@gmail.com

پرداختن به امور معنوی و حیات اخروی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین اهداف دین مبین اسلام است. بین دنیا و آخرت رابطه طبیعی و تکوینی وجود دارد و دنیا مقدمه‌ای برای رسیدن به آخرت است، اعمال انسان در این دنیا بر سعادت و شقاوت اخروی او تاثیر گذار است. رسیدن به حلاوت‌های آخرت هرگز بدون توجه به امور معنوی و طبیعی بشر میسر نیست. بنا براین یکی از موضوعاتی که پرداختن به آن از اهمیت فراوانی برخوردار است، رسیدن به سعادت و کمال و دست یابی به حلاوت‌های اخروی است که مطابق با فطرت انسان است. علی‌رغم این امر، انسان رو به سوی راحت طلبی دارد و از مشکلات و سختی‌ها گریزان است. امام علی (علیه السلام) به عنوان پیشوای راستین و جانشین بر حق رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقشه راه رسیدن به سعادت اخروی را به انسان‌ها نشان می‌دهد. ایشان در کلمه قصار ۲۵۱ نهج البلاغه می‌فرماید: «مَرَارَةُ الدُّنْيَا حَلَاوَةٌ الْآخِرَةِ»؛ مرارت دنیا حلاوت آخرت را به دنبال دارد. حال این سوال مطرح می‌شود که منظور از مرارت دنیا چیست و چگونه می‌توان از رهگذر آن به حلاوت آخرت رسید؟

اگرچه درباره تاثیر اعمال دنیوی بر زندگی اخروی انسان پژوهش‌هایی صورت گرفته است؛ اما درباره این که مرارت دنیا سبب حلاوت آخرت است و راه کارهای رسیدن به حلاوت آخرت با محوریت نهج‌البلاغه، پژوهشی یافت نشد. از این رو می‌توان گفت، این جهت از نوآوری پژوهش حاضر شمرده می‌شود.

۱- بررسی مفهوم واژه‌های مرارت و حلاوت

مرارت در لغت به معنای «کیس لاصق بالكبد، تختزن فيه الصفراء و هی تساعد علی هضم المواد الدهنيه»^۱؛ تلخی، ناگواری، کیسه صفرا در بدن انسان.^۲ مراره از مُرّ به معنای تلخ بودن است.^۳ به نظر می‌رسد از بین معانی موجود، انتخاب معنای کیسه صفراء برای واژه مراره بهتر و دقیق‌تر باشد.

حَلَاوَت در لغت به معنای «الطيب الذیذ الجمیل القلیل المالح من الطعام»^۴؛ شیرینی در انواع مختلف آن^۵، رسیدن و شیرین شدن^۶ می‌باشد.

۲- علت کاربرد لفظ «مرارت» در کلمه قصار ۲۵۱ نهج البلاغه

امام علی (علیه السلام) در این کلمه قصار از لفظ مراره به جای استفاده از کلمه‌هایی چون تعب، الم و عسر، استفاده کرده‌اند. باید دید که چه ویژگی در این لفظ است که امام آن را به کار برده‌اند. مراره به معنای کیسه صفراء است. امام علی (علیه السلام) دنیا را به کیسه صفراء تشبیه کرده‌اند. باید دید که برای کیسه صفراء چه ویژگی‌هایی است که امام رسیدن به حلاوت‌های اخروی را در گرو شبیه شدن دنیا به آن می‌داند.

۲-۱- کیسه محیطی تنگ و تاریک و بسته است. شاید بتوان گفت که منظور امام این باشد که اگر دنیا برای شما مانند کیسه تبدیل به یک محلی تنگ و تاریک شود زمینه‌ی رسیدن به حلاوت‌های

^۱. ابن فارس، ابی‌الحسین احمد، معجم المقاییس فی الغه، شهاب الدین ابو عمرو، بی‌جا، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۵هـ، ص ۸۷۳

^۲. ابن السکیت یعقوب بن اسحاق، اقدم معجم فی المعانی، قباوه، فخرالدین، بیروت، مکتبه لبنان ناشرین، ۱۳۷۷، ص ۶۲۱

^۳. ناصر علی، عبدالله، المعجم البسیط، چاپ اول، تهران، نشر دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۷۷، ص ۲۸۲

^۴. ابن فارس، همان، ص ۹۶۳

^۵. ابن سکیت، همان، ص ۳۰۱

^۶. ناصر علی، عبدالله، همان، ص ۱۱۸

اخروی برای شما فراهم می کند زیرا هرکس در جایی قرار بگیرد که این ویژگی ها را داشته باشد، آن محل برایش مانند قفس و زندان شده و وابسته به آن نمی شود و تلاش می کند که خود را از آن خلاص کند. در نتیجه این رهایی و آزادی برایش لذت بخش خواهد بود. اگر دنیا برای انسان تلخ شد انسان وابسته به آن نمی شود و برای رسیدن به جای مطبوع (آخرت) تلاش می کند. چنان که امام علی (علیه السلام) می فرماید: «به راستی مثل آن کس که به حقیقت دنیا دانا شده، مثل مسافرانی است که از منزلی تنگ و خشک، آهنگ منزلی فراخ و سبز و خرم کنند، پس سختی راه و دشواری سفر و ناگواری خوراک را بر خود هموار کنند تا به منزلی فراخ و جایگاه اصلی خویش برسند.»^۱

۲-۲- ممزوج بودن مواد داخل کیسه؛ به طور کلی دنیا همه اش مذموم نیست بلکه سختی ها و خوشی ها آن باهم است و از رهگذر این خوشی ها و ناخوشی هاست که می توان به حلاوت اخروی دست یافت.

۲-۳- درون کیسه صفراء ماده ای به نام صفراء وجود دارد که مزه ای تلخ دارد اما همین تلخی سبب سوزاندن چربی ها می شود. اگر زندگی دنیوی انسان نیز تلخی هایی داشته باشد این تلخی ها سبب می شود که انسان به زیورهای دنیا وابسته نشود.

۲-۴- سیال و روان بودن مواد داخل کیسه صفراء باعث می شود که کیسه صفراء کار خود را درست انجام دهد اما اگر این مواد سیال بودن خود را از دست بدهند و به غلظت برسند تبدیل به سنگ

^۱ شریف الرضی، محمد بن حسین - فیض الاسلام اصفهانی، علی نقی، ترجمه و شرح نهج البلاغه (فیض الاسلام)، ج ۲،

شده و کیسه صفراء کارایی خود را از دست می دهد. بنابر این اگر انسان فلسفه سختی ها در دنیا را درک کرد و از آن ها پلی در جهت رسیدن به آخرتی مطلوب ایجاد کرد و در این راه تلاش و حرکت خود را انجام داد، به هدف نهایی خویش دست می یابد و اگر نه دنیا را دار قرار می بیند و هدف غایی خودش را فراموش می کند و نتیجه ای جز طغیان برای خود بر نمی گزیند.

بیان چند نکته در کلمه قصار ۲۵۱ نهج البلاغه

۱- ممکن است این سوال مطرح شود که چرا در کلام امام (علیه السلام) ابتدا سخن از سختی (مَرَارَةُ الدُّنْيَا) به میان آمده و سپس بحث شیرینی و خوشی ها (حَلَاوَةُ الْآخِرَةِ) مطرح شده است. این می تواند دلیل براین باشد که اگر ابتدا روی کرد امام به خوشی ها می بود و سپس به سراغ سختی ها می رفتند یک جور دل زدگی ایجاد می کرد مثل این که انسان میوه ای شیرین میل کند و بعد از آن یک چیز تلخ بخورد این خود تمام لذت آن شیرینی را می گیرد. اما به عکس وقتی انسان یک چیز تلخ میل کند و بعد از آن یک چیز شیرین بخورد، سختی آن تلخی در نظرش کم و از بین می رود.

۲- فرق مراره در جمله (مَرَارَةُ الدُّنْيَا حَلَاوَةُ الْآخِرَةِ) و مراره در جمله (حَلَاوَةُ الدُّنْيَا مَرَارَةُ الْآخِرَةِ) در این است که مراره دنیا تمام می شود و گذرا است اما مراره آخرت همیشگی و جاودانه است. حلاوت ها و خوشی های دنیا زود گذر است اما حلاوت و خوشی های آخرت پایدار هستند. چنان که امام علی (علیه السلام) می فرماید: «الدُّنْيَا دَارٌ مَمَرٌ لَا دَارٌ مَقَرٌ»^۱

^۱. همان، ص ۲۹۳

شد آن چیست یا رسول الله؟ فرمود: «مرگ، هر بنده ای که حقیقتاً مرگ را یاد کند اگر در وسعت و گشایش باشد دنیا بر او تنگ می شود و اگر در حال شدت و گرفتاری باشد، شدت بر او آسان می شود.»

امام علی (علیه السلام) نیز غفلت از مرگ را سبب آرزوهای دور و دراز می داند. ایشان می فرماید: «مَا أَنْزَلَ الْمَوْتَ حَقَّ مَنْزِلَتِهِ مَنْ عَدَّ عَدًّا مِنْ أَجَلِهِ؛^۱ کسی که فردا را جزء مهلت خویش می شمارد حقیقتاً مرگ را نشناخته است.» همچنین در جای دیگر می فرماید: «مَا أَطَالَ عَبْدٌ الْأَمَلَ إِلَّا أَسَاءَ الْعَمَلَ؛^۲ هر بنده ای که آرزویش طولانی شد، عملش بد شد.»

امام باقر (علیه السلام) از امیر مومنان علی (علیه السلام)، درمان وابستگی به دنیا را در یاد مرگ بیان می کند: «...لَوْ رَأَى الْعَبْدُ أَجَلَهِ وَ سُرْعَتَهُ إِلَيْهِ لَأُبْعِضَ الْأَمَلَ وَ طَلَبَ الدُّنْيَا؛^۳... هر انسانی که زیاد به یاد مرگ باشد به دنیا بی رغبت می شود.»

انسان گاهی به خاطر اعتماد به جوانیش و سلامت جسمش و عواملی از این قبیل مرگ را از خود دور می بیند و فکر می کند که او زمان بسیار برای زندگی در دنیا دارد، غافل از این که مرگ هر لحظه در پی او است و مرگ ناگهانی و بیماری ناگهانی بعید نیست. رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «إِذَا أَصْبَحْتَ فَلَا تُحَدِّثْ نَفْسَكَ أَنْ تُمْسِيَ، فَخُذْ مِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ، وَ مِنْ صِحَّتِكَ

^۱. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۲، چاپ: اول، قم، نشر موسسه آل البيت (علیهم السلام)، ۱۴۰۹ ق، ص ۴۳۷

^۲. کوفی اهوازی، حسین بن سعید، الزهد، چاپ: دوم، قم، المطبعة العلمية، ۱۴۰۲ ق، ص ۸۱

^۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، غفاری، علی اکبر و آخوندی، محمد، ج ۳، چاپ ۴، نشر دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۷ ق، ص ۲۵۹

لِسُقْمِكَ، فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا اسْمُكَ غَدًا^۱؛ چون به صبح می رسی درباره عصر فکرنکن، چون به عصر رسیدی درباره صبح فکرنکن، از دنیایت برای آخرت، و از زندگی برای مرگ، و از سلامتی برای بیماری ات استفاده کن زیرا نمی دانی فردا زنده ای یا مرده.»

۳-۶- تلاش و حرکت برای رسیدن به حلاوت های آخرت

انسان برای رسیدن به حلاوت های اخروی علاوه بر علم و آگاهی نسبت به دنیا و نقش آن در زندگی انسان، نیازمند حرکت عملی و تلاش مثمر ثمر در این جهت می باشد.

دنیا به عنوان مزرعه ای برای آخرت است که هرچه را در این جا بکار در آخرت برداشت خواهد کرد. انسان در این دنیا به منزله ی مسافری است که باید خود را برای رسیدن به مقصد آماده کند و توشه ی راه خود را آماده کند. تقوا و پرهیزکاری، انجام واجبات و ترک محرمات، صبر بر مصیبت ها، رعایت عدل، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر و ... از جمله زاد و توشه هایی هستند که انسان باید برای آخرت خود از آن ها بهره گیرد. همان طور که امام علی علیه السلام می فرماید: «فَعَلَيْكُمْ بِالْجِدِّ وَاجْتِهَادٍ وَالتَّاهِبِ وَالْإِسْتِعْدَادِ وَالتَّزَوُّدِ فِي مَنَزِلِ الزَّادِ وَلَا تَغْرُنْكُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا؛ بر شما باد به تلاش و کوشش، آمادگی و آماده شدن و جمع آوری زاد و توشه در دوران زندگی و دنیا شما را مغرور نسازد^۲».

^۱. طوسی، محمد بن الحسن، الأمالی، چاپ: اول، قم، ناشر: دار الثقافة، ۱۴۱۴ق، ص ۳۸۱.

^۲. شریف رضی، همان، ص ۳۵۲.

جمع بندی و نتیجه گیری

دنیا مقدمه ای برای رسیدن به حلاوت های اخروی است و بر طبق کلام امام علی (علیه السلام) رسیدن به حلاوت های آخرت در گرو مرارت دنیا است. این در حالی است که طبع و فطرت انسان موافق با لذت و خوشی و رفاه طلبی است. لذا در سیره ائمه اطهار (علیهم السلام) راه کارهایی برای تحمل و آسان شدن مرارت های دنیا و رسیدن به حلاوت های آخرت بیان شده است.

نتایج حاصل از بحث:

۱- مرارت در لغت به معنای کیسه صفراء می باشد و به خاطر ویژگی های خاص کیسه صفراء امام علی (علیه السلام) در این کلام خود از لفظ مرارت در مقابل حلاوت استفاده کرده اند و ایشان بیان می دارد که اگر می خواهید به حلاوت آخرت برسید باید دنیا برای شما ویژگی های کیسه صفراء را پیدا کند.

۲- ویژگی های کیسه صفراء تنگ و تاریک، ممزوج بودن مواد داخل آن، تلخی مواد و سیال و روان بودن مواد داخل آن است که اگر دنیا برای مومن این ویژگی ها را پیدا کند و انسان به سوی کسب زاد و توشه برای آخرت حرکت کند به شیرینی های اخروی خواهد رسید.

۳- در سیره معصومین (علیهم السلام) راه کارهایی برای رسیدن به حلاوت های آخرت توصیه شده است از جمله: عدم وابستگی به دنیا، جایگزینی هم بستگی به جای وابستگی، توجه به ویژگی های مذموم دنیا و...

۱. ابن السکیت یعقوب بن اسحاق، *اقدام معجم فی المعانی*، قباوه، فخرالدین، بیروت، مکتبه لبنان، ۱۳۷۷.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، *الخصال*، غفاری، علی اکبر، ج ۱، چاپ: اول، قم، ناشر: جامعه مدرسين، ۱۳۶۲.
۳. ابن شعبه، حسن بن علی - حسن زاده، صادق، *تحف العقول / ترجمه حسن زاده*، چاپ: اول، قم، انتشارات آل علی علیه السلام، ۱۳۸۲.
۴. ابن فارس، ابی الحسین احمد، *معجم المقاییس فی اللغة*، شهاب الدین ابوعمر، بی تا، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۵.
۵. شریف الرضی، محمد بن حسین - فیض الاسلام اصفهانی، علی نقی، *ترجمه و شرح نهج البلاغه (فیض الاسلام)*، ج ۲، چاپ: پنجم، مؤسسه چاپ و نشر تألیفات فیض الإسلام، تهران، ۱۳۷۹.
۶. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، ج ۲، چاپ: اول، قم، نشر مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، ۱۴۰۹ ق.
۷. طوسی، محمد بن الحسن، *الأمالی*، چاپ: اول، قم، ناشر: دار الثقافة، ۱۴۱۴ ق.
۸. کلینی، محمد بن یعقوب، *الكافی*، غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، ج ۳، نوبت چاپ: چهارم، ناشر: دار الکتب الإسلامیة، تهران، ۱۴۰۷ ق.

۹. کوفی اهوازی، حسین بن سعید، *الزهد*، چاپ: دوم، قم، المطبعة العلمية، ۱۴۰۲ق.
۱۰. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، *تفسیر نمونه*، ج ۱، بی جا، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۸۶.
۱۱. منسوب به جعفر بن محمد، امام ششم علیه السلام، *مصباح الشریعة*، چاپ: اول، بیروت، ۱۴۰۰ق.
۱۲. مهدوی کنی، محمدرضا، *قطعه‌های آغاز در اخلاق عملی*، چاپ هفتم، قم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۸.
۱۳. ناصرعلی، عبدالله، *المعجم البسيط*، چاپ اول، تهران، نشر دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۷۷.